

EGY HIPOTÉZIS ÉS NÉHÁNY BIZONYSÁG

AJKAY ALINKA

2005 kora tavaszán már javában folytak a kutatások Pázmány *Tíz bizonyság*¹ című vitairatának jegyzetkötetéhez.² Éppen a florilégium-vadászó stádiumban jártunk és azon gondolkodtunk, hol lehetne esetleg megtalálni a Pázmány által használt gyűjteményeket. Ekkor vetődött fel egy grazi kutatóút lehetősége. Reménykedtünk ugyanis abban, hátha megtaláljuk a régi jezsuita könyvtár kötetei között azt a tökéletes florilegiumot, aminek a hivatkozásai teljesen megegyeznek Pázmány jegyzeteivel. Így az augusztust a grazi könyvtárban töltöttük Báthory Orsolyával. A vágyott loci communes ugyan nem került elő, mégis sikerült talán Pázmány keze nyomára bukkannunk.

Pázmány Péter második nyomtatásban megjelent magyar nyelvű vitairata a *Tíz bizonyság*, amelyet grazi tartózkodása alatt írt. Megjelenésének ideje 1605 márciusa és októbere közé tehető.³ Műve megírása során Pázmány a grazi jezsuita könyvtár gazdag anyagát használhatta, feltehetően az ott meglévő könyvekből jegyzeteket készített magának, amelyeket később is tanulmányozhatott és felhasználhatott. A régi jezsuita könyvtár rekonstrukciója és vizsgálata ma már nem egyszerű feladat, ugyanis a Karl-Franzens-Universitát könyvtárának mai állománya közé beosztották ezeket a köteteket is. A Pázmány által hivatkozott könyvek közül mára csak néhányat lehet teljes bizonyossággal beazonosítani. Közülük az egyik, Luther latin nyelvű összes műveinek Lufft-féle kiadása.⁴

A hétkötetes összkiadásnak több tomusában is található aláhúzásokat és marginális bejegyzéseket. A grazi egyetemi könyvtárban őrzött sorozatból egyedül

¹ A szöveg kritikai kiadása: PÁZMÁNY Péter, *Az mostan támadt új tudományok hamisságának tíz nyilvánvaló bizonyossága és rövid intés a török birodalomról és vallásról (1605)*, s. a. r. AJKAY Alinka, HARGITTAY Emil, Bp., Universitas, 2001 (Pázmány Péter művei, 2). (A továbbiakban: PÁZMÁNY 1605/2001.)

² A jegyzetkötet 2012-ben jelent meg. PÁZMÁNY Péter, *Tíz bizonyság (1605): Jegyzetek a szövegkiadáshoz*, szerk. AJKAY Alinka, közreműködők BÁTHORY Orsolya, VARSÁNYI Orsolya, Bp., Universitas–Editio Princeps, 2012 (Pázmány Péter művei, 5).

³ A dátum meghatározására lásd AJKAY Alinka, *Pázmány Péter Tíz bizonyságának jegyzetkötetéről = Filológia és textológia a régi magyar irodalomban / Tudományos konferencia, Miskolc, 2011. május 25–28.*, szerk. KECSKEMÉTI Gábor, TASI Réka, Miskolc, Miskolci Egyetem BTK, Magyar Nyelv- és Irodalomtudományi Intézet, 2012, 255.

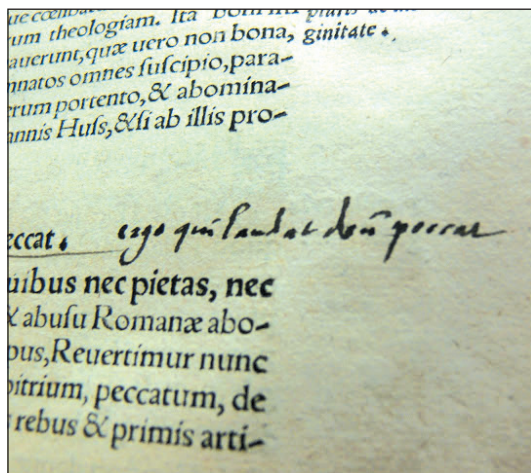
⁴ MARTIN LUTHER, *Omniū Operum Reverendī Domini Martini Lutheri, Doctoris Theologiae*, I–VII, Witebergae, 1545–1557.

a második kötetre⁵ mondhatjuk biztosan, hogy ez lehetett a Pázmány által is látott, forgatott példány. Ennek a könyvészeti adatai ugyanis pontosan megegyeznek a *Tíz bizonyosságban* hivatkozott kötettel. Kilencvennégy különböző, hosszabb-rövidebb mű olvasható benne, ebből Luther tizennégy írására hivatkozik Pázmány a *Tíz bizonyosságban*. A kötetben végig aláhúzások vannak, valamint kilenc különböző műnél marginális megjegyzéseket is találunk, összesen ötvenet. A bejegyzések zöme formálisan nagyon hasonlít Pázmány korabeli kézírásához, így akár ő is beleírhatta a kötetbe.

A margináliák szerzőségének a megállapítása egyáltalán nem egyszerű feladat, alapos vizsgálatot igényel. Néhol csak egészen rövid megjegyzéseket találunk, egy helyen például a figyelemfelhívó két betűt („NB” = nota bene!), néhol viszont hosszabb citátumok olvashatók. A bejegyzések többsége a szerzőség tekintetében irreleváns, néhány esetben azonban elgondolkodtató. Annyi egészen bizonyosan azonnal megállapítható, hogy a margináliák szerzője polemizál Lutherrel és tőle egyértelműen eltérő álláspontot képvisel. Néhány helyen mindössze a véleményének adott hangot, amikor ilyen megjegyzéseket olvashatunk Luther szövege mellett, hogy „O, nebulo!” „O, asine!” (Ó, te számár!), vagy „superbia luciferiana” (azaz sátáni gőg).

Van viszont olyan marginália is, amelyben a szerző értékelő megjegyzést tett a szöveg mellé. Ezek egytől egyig bíráló, negatív hozzászólások, amelyekkel Luther szövegét véleményezi. Például az *Assertio omnium articulorum Martini Lutheri per bullam Leonis X. novissimam damnatorum* című munkában – amely ennek a kötetnek a huszonötödik része – a 115. recto oldalon alá van húzva a következő mondat: „In omni opere bono Iustus peccat.” Erre a Luther-műre és a konkrét

oldalszámra hivatkozik Pázmány is a *Tíz bizonyosságban*.⁶ A főszövegben azonban nem a latin mondatot idézi Pázmány, hanem lefordítja: „Az igaz ember minden jó cselekedetbe vetkezik.” Mindenestre már ennél az idézett mondatnál is elgondolkodtató lehet az, hogy erről az oldalról mindössze azt az egyetlen sort idézi Pázmány, ami az eredeti tomoszban is alá van húzva. Emellett a mondat mellett olvasható a következő marginális bejegyzés: „ergo qui laudat deum peccat” (azaz: tehát, aki Istent

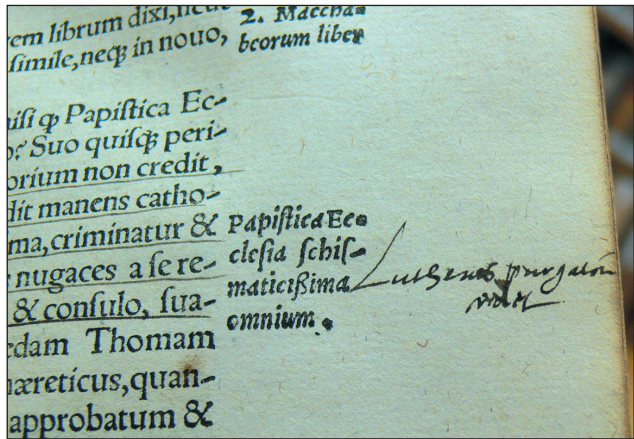
⁵ Martin LUTHER, *Omnium Operum Reverendi Domini Martini Lutheri, Doctoris Theologiae, Continens monumenta, quae de multis gravissimis controversis ab anno XX. Usque ad XXVII. annum edita sunt*, II, Witebergae, per Ioannem Lufft, 1546.

⁶ PÁZMÁNY 1605/2001, 80, 303. jegyzet.

dicséri, vétkezik). Természetesen nem Luther mondja ezt, hanem ez az olvasó és jegyzetelő megjegyzése. Hasonló értékelő, véleményező bejegyzést olvashatunk ugyanennek a Luther-munkának a pár foliummal hátrább következő oldalán, ahol a purgatóriumról fejt ki gondolatait. Ebben a szakaszban Luther arról beszél, hogy a purgatórium létezését nem lehet igazolni a Szentírásból. A 120. recto oldalon elmondja, hogy a pápista egyház – mind közül – a legszakadárabb, a purgatórium-ból felbecsülhetetlenül nagy nyereséget húz. Itt Luther feltehetőleg a búcsúcédulák árusítására gondolhat. Ennek a résznek az aláhúzott sorai közül az utolsó: „Ego tamen et credo purgatorium esse”. Ezt Pázmány a *Tíz bizonyosság* főszövegében is lefordítja: „nuiluan iria

Luther, hogy eo a Purgatoriumot, bizonioson hiszi.”⁷ A Luther-szöveg mellett pedig az eredeti kötetben szintén az olvasó véleményét tükröző marginália olvasható: „Lutherus purgatorium ridet” (azaz Luther a purgatóriumon nevet).

De a kötetben olyan margináliát is találunk, amely miatt jóval inkább feltételezhetjük Pázmány

szerzőségét a bejegyzéseket illetően. A *De libertate Christiana* című munkában – amely ennek a tomosznak a második része – a hitről értekezik Luther. A 4. recto oldalon található egy marginális bejegyzés. Ez a marginália – „Sola fide iustificamur” – azért különösen érdekes, mivel ennek a mondatnak a szó szerinti fordításával kezdődik Pázmány munkájában az erre a pontosan meghatározott helyre történő hivatkozás.⁸ „Csak a pusztá hit üdueosleges” kezdi az idézetet Pázmány, majd annak a mondatnak a fordításával folytatja, amelyik a marginália mellett olvasható közvetlenül, és amelyet a bejegyzés írója aláhúzott a szövegben. „Neque enim uerbum Dei operibus ullis, sed sola fide suspici et coli potest.” – mondja Luther. Pázmány pedig a saját szövegét folytatja így: „Az Isten igheiet, nem cselekedettel, hanem csak csupan Hittel kel fogadnunc es tizelnunc.” Ez az egyezés a Luther-kötetbe írott marginália valamint az aláhúzott szöveg és a Pázmány-szövegben lévő idézetek, fordítások között lehet az egyik bizonyossága annak a dolgozatom elején megfogalmazott hipotézisnek, miszerint az ebbe a tomosba írott bejegyzések Pázmány Péter kezétől származnak.

⁷ PÁZMÁNY 1605/2001, 258–259, 1756. jegyzet.

⁸ PÁZMÁNY 1605/2001, 82, 326. jegyzet.

Ugyanebben a *De libertate Christiana* című műben további aláhúzások és margináliák is találhatóak, s mind a fenti gondolatmenetet (ti. hogy egyedül a hit üdvözít a cselekedetek nélkül) támasztják alá. A Luther-kötet ezen fejezetében még egyszer találunk olyan aláhúzott szakaszt (7. recto oldal), amelyikre pontosan hivatkozik Pázmány.⁹ Marginális bejegyzés is található itt, de csak a német kiadás foliósámát adja meg. Viszont az aláhúzott rész pontosan az, amelyet Pázmány belefordít a saját szövegébe is és idéz: „Ex ijs clare uidere potest quilibet, quomodo Christianus homo liber est, ab omnibus et super omnia, ita ut nullis operibus ad hoc indigeat, ut iustus et saluus fit, sed sola fides haec omnia largitur abunde. [...] Quae stulticia pulchre figurata est in fabula illa, Vbi canis in qua currens, et carnem ueram in ore gestans, deceptus umbra carnis in qua parentis, dum eandem aperto rictu petit, ueram carnem simul cum imagine perdit.” – „Ezekbeol niluan lattiuc, hogy a kereztien szabados mindenbe, minden feoleot, vgy hogy nem szüksegh az eo üdueossegere, semminemü cselekedet, mert eleg h erre az egy Hit: A ki pedigh cselekedeti altal, akar üdueozülni, vgy iar mint a mely úszo Eb, az arniekhoz kapuan, el eyti a csontot.”

A következő Luther-mű, amelyben számos bejegyzés és aláhúzás olvasható, a *De captivitate Babylonica* című. Luthernek erre a munkájára szinte folyamatosan hivatkozik Pázmány a *Tíz bizonyosságban*, négy fejezeten keresztül, a második résztől a hatodikig, összesen tizenegy jegyzetben. A hivatkozások többségében nem találunk pontos foliósámot, csak a Luther-mű alfejezeteinek címét adja meg. Ezek viszonylag rövid részek, kevés erőfeszítéssel visszakereshetőek a pontos helyek. Például amikor Pázmány¹⁰ a szentségekről és a szentségek számáról értekező Luthert idézi: „Egy ideigh, vgmmond Luther, most csak három zentseget valloc, a kerezts eget, a Paenitentiat, a kenieret, Noha a zent iras szerent szoluan, csak egy szentseget valloc.” Ennél az idézetnél mindössze annyi eligazítást ad Pázmány, hogy „De Captiuit. Babylon. initio.” S valóban, nem sokkal a mű kezdete után (a 66. verso oldalon kezdődik), a 68. recto oldalon meg is találhatjuk az idézett helyet. „Principio neganda mihi sunt septem sacramenta, et tantum tria pro tempore ponenda, Baptismus, Poenitentia, Panis [...] Quanquam, si usu scripturae loqui uelim, [...] Nunc de sacramento panis, omnium primo.” A pontos szöveghely megtalálásában segítségünkre lehetnek az aláhúzások, mivel ebben az esetben is éppen ez a hely van ilyenformán kiemelve az oldalon. És hasonló példát találunk néhány oldallal később: „A kerezts egh senkit megh nem igazit, es senkinek sem haznal, hanem csak a Hit üdueozit, zentsegh nekülis, Es igy nincz semmi küleombsegh az Vy, es oo testamentomi zentsegec keozt.”¹¹ Itt is Pázmány mindössze annyit ad meg hivatkozással, hogy „De Captiui. Babylon. cap. De Baptismo.” Ez a szöveg a 79. verso oldalon található aláhúzva a Luther-kötetben: „Ita baptismus neminem iustificat, nec

⁹ PÁZMÁNY 1605/2001, 82, 327. jegyzet.

¹⁰ PÁZMÁNY 1605/2001, 193, 1203. jegyzet.

¹¹ PÁZMÁNY 1605/2001, 195–196, 1226. jegyzet.

ulli prodest, sed fides in uerbum promissionis, cui additur baptismus, haec enim iustificat, et implet id, quod baptismus significat. Fides enim est submersio ueteris hominis, et emersio noui hominis.”

Általánosságban tehát elmondható, hogy Pázmány igen alaposan ismerte ezt a hétkötetes összkiadást, tematikusan összedolgozta a különböző Luther-műveket, és számos esetben ugyanahhoz a témához a hét kötet különböző tomusából hivatkozta meg Luther több művét is. Természetesen a *Tíz bizonyosság* csak egyike a Grazban írott, kiemelt fontosságú Pázmány-műveknek. Nyilván többet is meg lehetne vizsgálni és szövegszerűen összevetni az idézett Luther-helyekkel, s akkor talán további, még meggyőzőbb érveket lehetne felsorakoztatni amellet, hogy Pázmány jegyzetelt a grazi könyvbe. A kötetekben és a hivatkozásokban jól láthatjuk Pázmány munkamódszerét, miszerint a különböző műveket összedolgozta, kiegészítette, s valószínűleg jegyzeteket is készíthetett belőlük magának, úgy, ahogyan az a florilégiumok esetében is feltételezhető. A grazi kötet margináliáit olvasva izgalmas felfedezés, ahogy ennek a félelmetes tollú, igen felkészült tudósnek az esetleges keze nyomát érhetjük tetten, s bizonyosságot szerezhethünk arról, hogy minden bizonnyal első kézből és alaposan ismerte kora kontroverz-irodalmát.

